

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

УДК 141.7

І. Г. Кудря, канд. філос. наук, доц., КУП НАНУ

ГОСПОДАРСТВО В КОНТЕКСТІ БУТТЯ

Ця стаття присвячена феномену господарства, як предмету філософського дослідження. Автор стверджує, що господарство виступає конститутивним принципом буття, оскільки найважливішим аспектом господарства є відтворення базових матеріальних умов існування людей.

Ключові слова: господарство, держава, суспільне буття, цивілізація.

Ця стаття посвячена феномену хозяйства, как предмету философского исследования. Автор утверждает, что хозяйство выступает конститутивным принципом бытия, поскольку важнейшим аспектом хозяйства является воспроизводство базовых материальных условий существования людей.

Ключевые слова: хозяйство, государство, социальное бытие, цивилизация.

This article focuses on the phenomenon of the economy, as a subject of philosophical inquiry. The author argues that the economy serves the constitutive principle of being as the most important aspect of economy is the reproduction of basic material conditions of human existence.

Keywords: household, state, social being, civilization.

Онтологічний аспект господарства виступає особливим типом соціально-філософського теоретизування. На основі філософських положень і принципів онтологія господарства націлена на розгляд матеріальних основ буття. У центрі уваги онтології господарства знаходяться: природа господарського життя, сутнісні сторони господарських явищ і процесів. Мова йде про філософсько-онтологічні підстави і передумови суспільно-економічної реальності. В цьому плані проблема з'ясування базових понять концептуалізації суспільно-економічної реальності набуває принципового значення. До числа таких базових категорій слід віднести категорію "господарство", яка відображає всю складність та багатоплановість буття. Господарство розглядається як виробництво буття, основний вид життєдіяльності людей.

Відповідно мета даного дослідження полягає в тому, щоб на основі методологічної рефлексії розкрити сутність, зміст і основні характеристики категорії господарства, виявити її місце і роль в системі категорій соціальної філософії, виходячи насамперед з аналізу господарства в контексті буття. Основні завдання, які вирішуються в дослідженні, це: систематизація і узагальнення основних тенденцій аналізу господарства; висвітлення теоретико-методологічної основи підходів і концепцій господарства; з'ясування ролі, місця і функції поняття господарства в соціальній філософії і на цій основі виявлення теоретико-практичної значущості категорії господарства.

Поняття господарства з часів античності використовувалося в розумінні впорядкування світу, як деміургічна і світооблаштовуюча сила. Господарство виступало способом облаштування життя людини на зе-

млі, створення обжитого світу, захищеного від хаосу. Вперше поняття господарства, в сенсі способу облаштування світу людини, вжив Ксенофонт. Господарство надає речам міру і лад, впроваджує форму в матерію, актуалізуючи в матерії за допомогою праці її потенціал, створюючи таким чином умови існування людини. Воно організовує природу у космос, як упорядкований хаос, виступаючи світоутворюючим, космічним фактором, принципово відмінним від сил природи, "... населення, якщо воно не знаходить нових засобів до існування, приречено на вимирання; і навпаки, у міру того як число людей збільшується, їм доводиться займатися все новими видами праці" [7].

Платон порівнював господарство з деміургом. Всю історію людства можна поділити на догосподарську і власне господарську. Господарству належить визначальна роль в історії і в житті, вся культура має господарську природу. Культура працею людини створюється з природи, і в цьому сенсі можна сказати, що вся культура є господарством. Через господарство відбувається розширення сфери свободи людини. Воно пов'язане насамперед із створенням благ, з перетворенням природи в засоби життя, без яких люди просто не можуть існувати. Господарство як космос – це пропорційно облаштований простір людини нерозривно пов'язаний з культурою (цивілізацією). Господарство (ойкономія) – це порядок (номос) в домі [4].

Господарство є не простою сукупністю економічних відносин, а цілісним організмом, включеним в соціокультурне середовище, яке включає релігійно-моральні цінності, систему морально-етичних норм, культурно-історичні традиції і звичаї (етос), а також форми і інститути, які передають ці цінності і установки в реальне життя. Завдяки господарській діяльності людина включається в онтологічний процес співпричетності буттю. Господарство – це перш за все певний спосіб оволодіння світом, "практика ... момент перетворюючої праці, яка в специфічних умовах задіює людей, засоби виробництва і певний технічний метод використання цих засобів" [1].

А. Фергюсон, виклав теорію чотирьох стадій розвитку людського суспільства в залежності від господарської діяльності і способу прожитку: дикуни (що живуть збиранням і полюванням), пастухи-кочівники, осілі землероби, промислово-торгові нації. Його прикладу наслідував Дж. Міллар. Ту ж еволюційну модель пропонували французькі просвітники, встановивши пряме співвідношення між господарством і соціальною структурою.

3. Фрейд пов'язував початок культури з господарством, тобто з матеріальним буттям, а рівень культури визначав такими категоріями, як охайність (характеристика побуту), краса (характеристика, як побуту, так і естетичних цінностей) і порядок (характеристика побуту і соціального устрою в цілому). У З. Фрейда господарство охоплює всю сферу повсякденного життя, культуру повсякденності. Ф. Бродель розглядав базовий матеріальний рівень буття суспільства, через який він пояснював особливості тієї чи іншої цивілізації. У Ф. Броделя господарство є базовою умовою становлення і розвитку суспільства. Господарство та екологія діалектично пов'язані, взаємообумовлюють один одного в різні

історичні періоди. З одного боку навколишнє середовище є умовою існування господарства, з іншого боку господарство не тільки існує, але і виробляє соціо-екологічне середовище. Ці типи господарської діяльності він так і називав цивілізаціями пшениці, рису, маїсу. Ф. Бродель стверджував, що господарська діяльність, зокрема культивування пшениці, рису і маїсу, вплинула на історичну долю Європи, Азії та Америки. Вирощування пшениці є найпростішим і найбільш зручним способом отримання щоденної їжі. Пшениця росте швидко і вимагає мінімальної турботи. Вибір на користь пшениці звільнив час людини. В рамках цивілізації пшениці Ф. Бродель виокремлює два шляхи соціального розвитку: становлення капіталізму в Західній Європі і монокультурного господарства у Східній Європі. Виробництво рису залежить від гідравлічної технології та зрошення. На відміну від західної агрокультури, гідравлічна система господарства вимагала централізованого управління. Цивілізація рису спричинила до стабільного суспільства і верховенства держави. Збільшення посівів рису передбачало збільшення державної влади та розширення аграрного способу виробництва.

З середини ХХ ст., основною темою соціально-філософської дискусії стала роль господарства у формуванні стародавніх держав. Цей напрямок досліджень був спрямований на розуміння того, як способи ведення господарства пов'язані з демографією та соціальною динамікою. К. Вітфогель в теорії гідравлічного деспотизму, підкреслював взаємозв'язок між типом господарства і соціальною системою. Він стверджував, що механізм великомасштабних господарських (іригаційних) проєктів, безпосередньо впливає на розвиток і характер держави. Аналіз організації господарства – централізованої структури системи виробництва, заснованої на зрошенні, робить можливим пояснення стагнації східного сільськогосподарського суспільства в порівнянні з децентралізованим неіригаційним сільським господарством західного феодального суспільства.

Таким чином, соціальна структура вкорінена в господарському бутті, в господарській онтології. Ми перш за все живемо в певному топосі (місці, просторі) створеному господарством, який передує соціуму. Обумовлено це тим, що причини і початок суцього нерозривно пов'язані з господарством, Формулювання порядку елементів, способів їх зв'язку, структурної залежності буття – основна функція господарства, як пропорційно влаштованого цілого. Космос як ціле, регулюється господарством, яке визначає ставлення людини до природи.

В розробці цілісної концепції господарства важливо розглядати господарство не як окрему систему, яка існує незалежно від решти світу, а генетично і структурно пов'язаною з оточуючим просторово-часовим середовищем. Організація господарства залежить від історії (еволюційно-генетичний аспект) і від зовнішнього середовища (екологічний аспект). Можна простежити безпосередній зв'язок господарства з простором. З якісної організації простору, здійсненою господарством, виникає вся соціальна реальність. У господарстві проявляються природні і культурні особливості суспільства в поєднанні з навколишнім середовищем. Еволюційні зміни адаптивні, оскільки людина все більш тісно поєднується-

ся з навколишнім середовищем для видобутку ресурсів і енергії. Зміни спрямовані на відтворення людського виду, яке вимірюється збільшенням числа людей, і їх все більш широким географічним поширенням.

Господарство – онтологічна основа соціальної організації, воно створює необхідне середовище проживання людини. Людина за допомогою своєї праці актуалізує потенціал природи, будучи, таким чином, творцем другої природи – культури. Люди розробляють інструментальні засоби для перетворення природи, "... коли людина змінює свої знаряддя і методи роботи, способи виробництва і розподілу життєвих благ, вона змінює також і своїх богів" [2]. Завдяки господарству люди зайняли екологічну нішу, створили власне навколишнє середовище. Господарство є посередником між природою та суспільством, воно запускає процес соціокультурної еволюції. Ми підходимо до проблеми впливу господарського фактору на еволюцію. До природних факторів еволюції додаються господарські, які надбудовуються над природними. Поява господарської форми еволюції стала поворотним пунктом, який кардинально змінив еволюційний процес планети. Відбулося екологічне розширення суспільства завдяки господарству. Розширення простору життя (ойкумени), ускладнення суспільства і перетворення природи відбувається за рахунок господарської діяльності. Справа не тільки в просторовому розширенні, але й появі нових елементів, зв'язків і відносин в суспільстві, зокрема, таких як держава і цивілізація. Освоений господарською діяльністю космос вже не є природним явищем, а є культурою. "Якщо греки розуміли космос, як нескінченно розширений поліс, а середньовічна людина уявляла його собі, як гігантський феодалський маєток, то ми сприймаємо Всесвіт як Град людини. Світ став справою людини і її відповідальністю" [3]. Освоєна людьми природа виступає матеріальною основою суспільства. Розуміння господарства як освоєного космосу, передбачає момент перетворення. Цей аспект відношення людини і космосу, пов'язаний з освоєнням останнього, можна назвати господарським, визначаючи господарство як специфічну людську форму ставлення до оточуючого світу, зміст якої становить доцільне перетворення дійсності. Акцент робиться на аспекті перетворення, насамперед праці, як специфічній (відмінній від тварини) характеристиці людини. Значна роль господарства у створенні соціальних відносин. Господарська діяльність є активним генератором соціальної поведінки. Господарство означає спосіб, в якій люди взаємодіють з матеріальним світом і формують досвід. Часто нехтують соціальним значенням господарства, проте неможливо здійснити соціальний аналіз без урахування господарського контексту. Люди мають здатність впливати на навколишній світ і систематично перетворити його, створюючи свій власний світ або соціально конструювати реальність. Людська культура не є частиною природи, а її перетворенням.

Господарство – центральна категорія культурної еволюції, яка означає перетворення соціально-екологічних умов, визначає загальний зміст і напрямок еволюційних змін. В результаті збільшується ступень ефективності і контролю над навколишнім середовищем. Якщо соціальна система не в змозі адаптуватися через господарство, вона не в змозі

максимізувати свій екологічний контроль. У довгостроковій перспективі вона зникає. Успішне суспільство є високо розвиненим господарством. Успішні суспільства досягають нового, більш високого рівня адаптивної ефективності і більш успішно конкурують з іншими. Господарство може бути ефективним або неефективним, деякі суспільства розвиваються, щоб стати цивілізацією, а інші опиняються на узбіччі, ніколи не досягнувши статусу цивілізацій. Господарство є телеологічною причиною і засобом соціального розвитку, об'єктивацією соціального буття, уречевленням, втіленням у матеріальній формі соціальної практики або продуктивної праці. Господарство – послідовне перетворення матерії в культурний об'єкт, цілеспрямована діяльність, яка впливає на суб'єкта, його місце в соціальній структурі. Господарство, як структурування знакової системи може бути особливо продуктивним для влади, як стратегії впливу на практичний або не дискурсивний рівень свідомості. Господарство виробляє суб'єктів, умови та форми їх існування. Таким чином, господарство не повинно бути зрозумілим як щось пасивне, що просто відображає соціальні відносини, а як діалектично пов'язане з соціальними відносинами. Господарство є потужним засобом реструктуризації соціальної практики. Господарство може бути особливо ефективним в легітимації суспільного порядку саме в силу своєї матеріальності. Матеріальність може бути визначена, як конституція суспільства за допомогою об'єктного світу. Акцент на матеріальності означає, що ми розглядаємо господарство як спосіб, в який матеріальна культура формує суспільне буття. Господарство може бути визначене як прояв культури через матеріальні умови існування. Люди змінюють природу, щоб зробити середовище свого існування більш комфортним для життя. Індивіди є основними агентами адаптації і вони пристосовуються, головним чином через зміни своєї суспільної та економічної структури. Адаптація є активним і діалектичним процесом, за допомогою якого люди змінюють своє середовище, змінюють себе і свою соціальну організацію. Господарство – не місце, ресурс, спосіб виробництва, або конкретна форма суспільної форми, а комбінація різних ресурсів і способів виробництва і споживання, завдяки якому люди відтворюють себе. Господарство визначає спосіб адаптації до навколишнього середовища і способи існування, визначаючи культурну диференціацію світу. Людина має адаптуватися до природного середовища, і це забезпечує не тільки фундаментальний принцип, але і онтологічне виправдання і обґрунтування господарства. Суспільство залучено в нескінченний ряд технологічно-екологічної адаптації: неолітична революція, міська революція, індустріальна революція, інформаційна революція.

Завдяки господарству здійснюється поступове розширення контролю людства над зовнішньою природою, завдяки відкриттю більш ефективних інструментів і процесів. Технологічний розвиток є основою історії, умовою і обмеження всіх інших видів людської діяльності. Якщо наука і техніка прогресують, виробничі відносини також розвиваються. За останні кілька тисячоліть, людське суспільство зазнало серйозних перетворень в соціальній структурі. Десять тисяч років тому всі люди жили

невеликими, номадичними групами, які харчувалися дикими рослинами і тваринами. У деяких регіонах, групи людей одомашнили місцеві види рослин і тварин, щоб налагодити господарство, як спосіб життя. Сільське господарство супроводжувалося осілим способом життя і зростанням населення, а також поширенням нового (неолітичного) способу господарства. Через деякий час ці аграрні суспільства перетворилися у великі складні соціальні системи, які характеризувалися наявністю міст, держави і класової нерівності. Ці стародавні складні суспільства іноді називають стародавніми цивілізаціям. Е. Хантінгтон у своїй роботі "Русійні сили цивілізації" зазначав: "В цілому можна сказати, що цивілізація починається там, де відбувається перехід до сільського господарства, ведуть осілий спосіб життя, встановлюють певну форму управління і освоюють писемність" [5].

Цей процес називається культурною або соціальною еволюцією. Систематичне дослідження культурної еволюції почали ще у XIX ст. Г. Спенсер і Л. Морган. Зокрема, Л. Морган визначив стадії культурної еволюції як дикунство, варварство і цивілізацію. Г. Чайлд в культурній еволюції виокремив два основні соціальні перетворення – неолітичну і урбаністичну революції, які призвели до нового способу життя і нових форм суспільства. Г. Чайлд обрав поняття "революції" навмисно, щоб порівняти основні соціальні перетворення передісторії з промисловою революцією. Крім цього ці зміни були реальними революціями, оскільки вони торкнулися всіх сферах людського життя. Неолітична революція знаменувала перехід від полювання і збирання до землеробства. Перехід від привласнення дикої природи до відтворення призвів до ряду фундаментальних і далекосяжних змін в людському суспільстві. Людина відмовилася від номадичного способу життя і перейшла до осілого способу життя, який супроводжувався демографічним вибухом. Ці зміни призвели до складного поділу праці і розвитку соціальної нерівності. Неолітична революція поєднувала разом з технологічними інноваціями соціальні трансформації, урбаністична революція повністю трансформувала соціальні інститути і соціальну практику. Зміст поняття урбаністичної революції не обмежувався розвитком міст. Г. Чайлд, пов'язуючи цивілізацію з міською революцією, виділив наступні ознаки цивілізації: наявність міста; певний рівень розвитку економіки, що передбачає не простий обмін, а торгівлю; виділення ремісників; наявність привілейованих класів; держава; писемність; певні зачатки науки; поява мистецтва [6].

Одним з ключових аспектів розвитку цивілізації стало створення суспільного надлишку для забезпечення людей, які заняті в непродуктивних сферах суспільства, політиці, релігії тощо. Таким чином, господарство стало основним елементом в еволюції племінних суспільств у аграрній цивілізації.

Без врахування господарства, не можуть бути зрозумілі такі показники як демографія, структури спорідненості, осілість, обробка землі та інші ключові культурні характеристики суспільства. Серцевину культури становить діяльність по забезпеченню існування і економічна організація. Господарський процес, завдяки якому люди трансформують сере-

довище, передбачає різні стратегії існування, які відповідно вимагають різних соціальних структур.

Соціокультурна еволюція відбувається через подальше господарське освоєння людством планети. Завдяки господарству людина об'єктивує себе, створюючи умови свого буття, таким чином, господарська діяльність набуває універсального або космічного масштабу. Господарство – це спільне виробництво світу, в якому бере участь кожна людина. В цьому аспекті, важливу роль відіграє соціально-філософське осмислення господарства в контексті буття. Виокремлюючи в якості головного цей напрямок наукового пошуку, ми звертаємо увагу і на необхідність подальшого формування цілісної концепції господарства, в центрі якої має бути людина і її буття.

1. Див.: Арон Р. Мнимий марксизм / Р. Арон. – М. : Издательская группа "Прогресс", 1993. – С. 220. 2. Кокс Х. Мирской град: секуляризация и урбанизация в теологическом аспекте / Х. Кокс ; пер. с англ. О. Боровой и К. Туровской ; под общ. ред. и с примеч. О. Боровой ; послесл. С. Лёзова. – М. : Издательская фирма "Восточная литература" РАН, 1995. – С. 27. 3. Там же. – С. 20. 4. Оссовская М. Рыцарь и буржуа: исследования по истории морали / М. Оссовская ; пер. с пол. К. В. Душенко ; общ. ред. А. А. Гусейнова ; вступ. ст. А. А. Гусейнова и К. А. Шварцман. – М. : Прогресс, 1987. – С. 266. 5. Сайко Э. В. Цивилизация в пространственно-временном континууме социальной эволюции и проблема ее системного слова // Цивилизация. Восхождение и слом. Структурообразующие факторы и субъекты цивилизационного процесса. – М. : Наука, 2003. – С. 23. 6. Там же. – С. 24–25. 6. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко ; пер. с фр. В. П. Визгина и Н. С. Автономовой. – СПб. : А-сэд, 1994. – С. 281.

Надійшла до редколегії 14.09.12

УДК 141.7

В. Л. Якубіна, канд. філос. наук, асист., КНУТШ

ФУТУРОЛОГІЧНА "ЧОРНА СКРИНЬКА" СОЦІАЛЬНОГО – ІНТЕРАКТИВНІ СПІЛЬНОСТІ, ГЛОБАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ ТА КОСМОПОЛІТИЧНА СПІВДРУЖНІСТЬ

Представлена стаття присвячена новому європейському біополітичному концепту – "multitude" – та трансформаціям його (ре-)конфігурацій за аналогією до наукової моделі "чорної скриньки".

Ключові слова: біополітика, ми-взаємини, Імперія, іманентна демократія, спільність, Співдружність.

Представленная статья посвящена новому европейскому биополитическому концепту – "multitude" – и трансформациям его (ре-)конфигураций по аналогии с научной моделью "черного ящика".

Ключевые слова: биополитика, мы-отношения, Империя, имманентная демократия, общность, Содружество.

The article is devoted to a new European biopolitical concept – "multitude" – and for transformations of its (re-)configurations with an analogy of "Black Box" scientific model.

Keywords: biopolitics, we-relationship, Empire, immanent democracy, the common, Commonwealth.

Зовсім не дивно, що у сучасних дослідженнях з соціальної філософії та філософії історії відкритим залишається "традиційне вічне" питання майбутнього людства. Шалені зміни, які супроводжують наше буденне життя: нові технології у сфері медицини (такі от як – генна інженерія);